

FATABUREN 1998

KÄNN DIG
SJÄLV

KÄNN DIG SJÄLV

NORDISKA MUSEET

KÄNN DIG SJÄLV

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK FATABUREN 1998

Fataburen 1998

ISBN 91 7108 428 2 ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör *Ingrid Bergman*

Grafisk form *Linn Fleisher*

Omslag *Collage av fotografier ur boken*

Foto om intet annat anges *Sören Hallgren, Nordiska museet*

Tryckt hos MediaPrint, Uddevalla AB 1997

TINGEN GLÖMMER ALDRIG

Margareta Ekarv

Där ute står boningshusen, lidren och lagårdarna.
Där ligger ängarna och åkrarna.
Och mossen som mörknar vid skogen,
bergsslänten som blånar i kvällen.
De kan berätta, de har inte glömt,
hur skulle jorden kunna glömma?
Hur skulle tingen?
De är inte som vi, de glömmar aldrig.

Ur *Drömmarnas barn* 1989

Drömmarnas barn handlar om Erik Jansarnas utvandring till USA, där de grundade sitt utopiska samhälle, Bishop Hill. Vi kan tänka oss att det var ytterst få ting som de här första utvandrarerna kunde ta med sig till det nya landet. Vilka saker valde de då? Ett matsäcksskrin? Konfirmationsbibeln? Kanske första barnets första lilla snedgångna känga? Eller som Kristina från Duvemåla: några små svarta äppelkärnor hårt tryckta i handen? Hur ska vi sentida kunna föreställa oss vandan i denna urvalsprocess!

Mina funderingar har ändå mer rört sig om vad de lämnade

kvar; kring de redskap och ting som inte stod i sådan ynnest att de fick följa med över havet. Nog skulle de gärna ha velat och säkert hade de varit behövda av sina ägare i kampen för den nya tillvaron. Men de övergavs för att bli kvar medan händerna, handgreppen de vant sig vid för alltid blev borta. En känsla av förvirring och svek låg nog länge kvar över lagårdsbacken innan nya tog vid.

Är det romantiskt att flytta fokus till tingen? Barnsligt rent av? Likt barnet som skaffar sig umgänge genom att ge sina leksaker liv? Ett utslag av animism? I så fall inget ovanligt grepp i litteraturen.

När jag skrev "Drömmarnas barn," tänkte jag aldrig på husdjuren. Också de övergavs ju, men det föreföll mig på något vis mer naturligt. Husdjur säljs, skickas till slakt eller avlivas på stallbacken. Men de triviala vardagstingen: dynggrepen, mjölkspannen, ullsaxen, kaffekvarnen, spiselkroken, klappträt, tvättfatet,

Vem minns längre ett ting som brödsnittan? Så kallas i Uppland det långa behändiga redskap som användes för att föra in och ut brödet i den djupa ugnen. Foto G. Heurlin, Nordiska museets arkiv.

kammarspiegeln, stövelknekten... sådana ting övergav man vanligtvis inte under sin levnad. De nöttes ut eller gick i arv, eller förstördes när nymodigheter gjorde sitt intåg. Någon gång auktionerades de bort om ingen anhörig fanns vid bouppteckningen. Möjligen kunde något exemplar på märkliga vägar gå en evig ålderdom till mötes på ett museum. Oftast hamnade de då, som bekant i museernas magasin, för att någon gång få visa upp sig, högtidligen hämtade fram av en vitbehandlad amanuens.

Jag tror att tingen i allra högsta grad etablerar ett förhållande till sina ägare, nyttjare, och blir präglade av dem. Att ägarna helt sonika bröt upp och drog iväg, det var något nytt den gången, 1846. Jag tänker mig då att de kvarlämnade tingen där uppe i Alfta och Edsbyn med sorg och grämselse åsåg husbondfolkets avfärd. Klappträt glömde aldrig handens grepp om handtaget. Och spegeln, vilken vacker blick som än såg in i den – glömde aldrig ansiktena som for sin väg.

ETT SPECIELLT FÖRHÅLLANDE TILL TINGEN

Mitt förhållande till tingen jag äger är förstås speciellt – precis som vars och ens förhållande till de egna tingen är speciellt. Mitt speciella förhållande märks särskilt när mina saker överger mig. Eller är det jag som överger dem?

Låt mig utveckla detta: en gång ägde jag en jacka. En helt vanlig bomullsjacka, en sån som varje nordbo äger och bär med sig hur varm sommardagen än är. Min var vit och vi befann oss i ett Medelhavslandskap. Det var sommar och hett och ändå bar jag den med mig av vana när jag gick ner till stan. Så snabbt jackan hade torkat efter tvätten! Det var vad jag gick och tänkte på där på stigen som skulle föreställa trottoar. Jag hade hängt upp jackan på klädstretchet, vinden hade nafsat tag i den, den fladdrade ut, smällde som ett hissat segel. Jag hade lämnat trädgården, gått in i huset för att hämta något och när jag kom ut igen var det vita seglet där på stretchet torrt. Snustorrt! Det var en ny erfarenhet. Jag gladde mig åt min jacka som frasade, fylld av Medelhavets doft och vind, där den ostruken hängde lätt

över armen. När jag kom hem från stan och skulle hänga upp jackan på kroken i tamburen, fanns den inte. Jag vände, gick tillbaka samma väg som jag kommit, försökte erinra mig varje avvikelse på turen. Jag sökte i spåren efter mig själv, men min jacka var borta. Det jag hade kvar var den intensiva upplevelsen av den, just den dagen då den övergav mig.

Eller: jag sitter på tåget och gläds åt den lilla kassettbandsspelaren som så genialt gör att jag kan lyssna mig fram genom ett nytt språk. Ingen störs, jag kan tyst memorera efter vad den lilla proppen i örat informerar mig. En platt liten låda, inte stort mer än en tändsticksask.

Jag är förundad över de tekniska framstegen där borta i Östasien. En så liten tingest som kan laddas med så mycket stort! När jag kommit till resans mål och på kvällen ska återgå och lyssna där jag slutade på tåget, då är den lilla apparaten försvun-

Ett klappträ och en klappbräda – två viktiga ting som måste till för att man skulle få ut luten ur tvätten innan den sköljdes. Foto Karl Gudmundsäter. Limasamlingen i Nordiska museet arkiv.

nen. Precis som jackan är den för alltid borta. Jag känner för de där ivriga människorna som ringer till Saida* för att be om hjälp att återfå sina förlorade saker. Men jag nöjer mig med att fantisera om personen som nu går omkring iklädd min vita jacka och tummar på glasögonfodralet i högerfickan. Och jag tänker på den besvikelse som drabbade den musiklystne som satte proppen i örat för att avlyssna min kassett. Om det nu inte råkade vara en grekisk invandrare som förtjust gjorde ett fynd!

Det är något märkligt, kanske magiskt som händer där just inför separationen. Aldrig är tingen och jag så förbundna med varandra som i stunden innan jag ska mista dem. Livet borde ha lärt mig vid det här laget att vara ytterst vaksam just då – men det har det tydligen inte.

MUSEET SOM SPRÅKVÅRDARE

Tingen och språket hör samman. Tingen förbrukas eller slängs, nya kommer istället, omloppstiden tycks bli än kortare. Och tingen som försvinner tar med sig orden och uttrycken som är förbundna med dem. Måste det vara så? Jo, det kallas språkutveckling och lär inte gå att hindra. Men är det inte lite vemodigt? Det skönlitterära språket hämtar ju sina bilder ur faktiska ting och företeelser också i det förgångna. Om dessa fakta blir helt främmande för läsaren riskerar texten att bli intetsägende, tom och stum. En del av en författares uppgift kanske också kan vara att "hålla fast" språket, inte bara vara hemmastadd i det språkbruk som speglar samtiden. Inte så att man fördenskill bara ska hålla sig till att skriva historiska romaner. Men språket är stort och djupt och måste hållas levande på alla nivåer.

Genom att hysa tingen, och emellanåt visa upp dem i sitt sammanhang, har museet en språkvårdande uppgift. Vi kan uppleva härven, spjällbandet, Vimburken... och alla tusentals ting laddade av språkliga utsagor. Och det är tingen där på museet säkert själva medvetna om!

* Saida Andersson, en välkänd sierska som medverkade i kaféprogram i tv under 1990-talet.